



## Linguistic Analysis of Surah Al-Fil: Functional Approach

Sadroddin Vahabi<sup>1</sup>, Ameneh Zare<sup>2</sup>, Mohammad Hossein Sharafzadeh<sup>3</sup>

1. Ph.D. Candidate, Department of Linguistics, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran.  
Email: [sadraddin.vahabi@iau.ac.ir](mailto:sadraddin.vahabi@iau.ac.ir)
2. Corresponding author, Assistant Professor, Department of Linguistics, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran. Email: [amenehzare86@iau.ac.ir](mailto:amenehzare86@iau.ac.ir)
3. Assistant Professor, Department of Linguistics, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran.  
Email: [h.sharafzadeh@iau.ac.ir](mailto:h.sharafzadeh@iau.ac.ir)

### Article Info

**Article type:**  
Research Article

**Article history:**  
Received: 24 September 2024  
Received in revised form:  
25 December 2024  
Accepted: 6 February 2025  
Available online:  
29 March 2026

**Keywords:**  
Quran,  
Halliday,  
systematic functional grammar,  
Experiential metafunction,  
Textual metafunction,  
Interpersonal metafunction

### ABSTRACT

**Objective:** Halliday's functional grammar describes the way of conveying meanings and establishing communication within society. This study examines how meaning is exchanged in the alternating dialogues found in Surah Al-Fil.

**Method:** Using a descriptive-analytical method within Halliday's framework, this article analyzes Surah Al-Fil, consisting of five verses and six clauses from the 30th part of the Quran, based on this approach.

**Results:** The results of the text analysis of this Surah showed that, in the experiential metafunction, the material process had the highest frequency, which aligns with the overall theme of the Surah. In the interpersonal metafunction, the past tense is emphasized in the discourse of the Surah, since its use confirms Abraha's attack on the Kaaba as a certain and realized fact from the past. In the textual metafunction, unmarked themes have a higher frequency.

**Conclusion:** Due to the simplicity of the verses' structures, the unmarked themes make it easy to understand the message and meaning of the verses.

**Cite this article:** Vahabi, S., Zare, A., & Sharafzadeh, M. H. (2026). Linguistic analysis of Surah Al-Fil: Functional approach. *Journal of Linguistic Studies: Theory and Practice*, 5(1), 45–58.

<https://doi.org/10.22034/jls.2024.142168.1167>



© The author(s) retain the copyright.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jls.2024.142168.1167>

**Publisher:** University of Kurdistan.

### Introduction

Halliday's systemic functional linguistics, often referred to as systemic grammar, assumes the existence of a formal structure in language and links this structure to the communicative role of language. Using this approach, interpreters can better understand the hidden meanings and conceptual subtleties of the Quran, clarifying the complex relationships between words and phrases. Therefore, applying this approach helps interpreters to examine the Quranic text not only lexically but also in terms of its structure, roles, and deeper meanings, leading to a more comprehensive and multi-layered interpretation of the Quran. In Surah Al-Fil, Almighty God narrates a grand and detailed story within a few verses. The purpose of this Surah's revelation is to awaken the rebellious and to demonstrate human weakness in the face of God's immense power. Additionally, its goal includes evoking reflection and lessons for moral learning, recognizing truths, and warning the disbelievers of early Islam about divine punishment and retribution. Surah Al-Fil has been analyzed from various perspectives, but none of these studies have undertaken an analysis from the perspective of Halliday and Matthiessen's (2004) systemic functional linguistics. The primary aim of this research is to represent and analyze the three meanings—experiential, textual, and interpersonal—in Surah Al-Fil and to explain the role of these three metafunctions in interpreting this Surah. To achieve these objectives, the authors aim to provide appropriate answers to the following questions:

1. Which metafunctions have been used in Surah Al-Fil to convey its message and enhance its impact on the audience?
2. How does the frequency of occurrence of each constituent element of Halliday's systemic functional linguistic metafunctions in Surah Al-Fil affect persuading the audience?

### A brief note on previous works

Relevant studies on analyzing the linguistic structure of the Quran include research titled "An Analysis of Surah Al-Fil Based on Structuralist Thought" by Sayyadi-Nejad et al. (2022). Another study, "Ideational and Textual Metafunctions in the Persian Translation of Surah Al-Mulk" by Bahrami Rahnama (2020), also provides valuable insights. Furthermore, in their research, Fallah and Shafi'pour (2019) analyze the ideational metafunction processes in Sermon 28 of Nahj al-Balagha. Fallah (2018), in an article titled "The Role of Textual Metafunction in Surah Humazah Using Halliday's Functional Linguistic Approach," examines the clauses in Surah Humazah from the perspective of textual metafunction. In another study titled "Analysis of Interpersonal Metafunction in the Text and Its Role in Translating the Quran," Bazoubandi and Sahraee (2015) explore the method of meaning exchange based on the interpersonal metafunction in Surahs A'raf, Hijr, Sad, and Isra. Additionally, Nabifar (2013), in a study, analyzed seven Surahs from the 30th Juz of the Quran from the perspective of the ideational metafunction. Tayeb and Mosaffa-Jahromi (2002), by examining the structure of themes in the Quranic text based on functional theory, demonstrate that Halliday's categories regarding themes are not entirely applicable to the Arabic language due to differences in linguistic structures between Arabic and English.

### Theoretical framework

Halliday and Matthiessen (2004: 30) view language as a system or network of different meanings and propose clause structure as a tool to examine these meanings. According to them, meaning is the product of three metafunctions, all of which contribute equally and simultaneously to the meaning of a message: ideational metafunction (logical and experiential), textual metafunction, and interpersonal metafunction. Each of these metafunctions is realized through a specific structure: the ideational metafunction through transitivity structures, the textual metafunction through thematic structures, and the interpersonal metafunction through mood structures.

The ideational metafunction is divided into experiential and logical metafunctions. In the logical metafunction, compound clauses are analyzed, while in the experiential metafunction, simple clauses are examined. This metafunction focuses on how experiences and realities are expressed in language, emphasizing the representation and occurrence of processes and participants in discourse clauses to describe events and happenings in the real world (Halliday & Matthiessen, 2004: 169). In the

experiential metafunction, clauses are considered as representations of processes that include three main elements:

- Process: Typically indicated by the main verb, processes include several types, such as material, mental, relational, behavioral, existential, and verbal.
- Participants: Individuals or entities involved in the process.
- Circumstantial elements: Conditions and characteristics in which the process occurs, such as location, time, etc. (ibid.: 175).

In the textual metafunction, the Theme plays a crucial role in the clause structure and is regarded as the “point of departure for the message.” The remainder of the clause is referred to as the Rheme. The Theme is divided into three categories: textual, interpersonal, and experiential. The experiential Theme is the first element that appears in the clause and may include the participant, circumstantial adjunct, or process. If the subject occupies the Theme position, it is considered an unmarked Theme. If the verb or circumstantial adjunct (often realized as a prepositional group) appears as the Theme, the clause is described as having a marked Theme (Halliday & Matthiessen, 2004: 64). The element chosen as the Theme in different languages is related to the clause’s mood, which can be declarative, interrogative, or imperative. The interpersonal Theme relates to interpersonal relationships and is often used to express the speaker’s or writer’s judgment about the meaning. The textual Theme deals with the coherence and cohesion of the text, playing a significant role in organizing textual information. As a general rule, the Theme of a clause is represented by the first group or phrase with a role in the clause’s experiential structure. In the Theme position of a clause, a textual or interpersonal Theme can also appear, preceding the experiential Theme (Halliday & Matthiessen, 2004: 80).

The interpersonal metafunction pertains to interactions between speech participants. According to Halliday, whenever language is used, a relationship occurs, referred to as an “exchange.” In other words, humans constantly communicate with their surroundings based on their social and personal experiences, thus forming the interpersonal metafunction. Halliday and Matthiessen (2004: 113) divide the “clause” into two components, “Mood” and “Residue,” for analyzing text from the perspective of the interpersonal metafunction. The “Mood” component consists of two elements: the “finite verbal element” and the “subject.” The “subject” is the element on which the responsibility and validity of the clause are based. The responsibility of the clause as an interactive event lies with the subject as a semantic category. In Arabic, within verbal sentences, the “subject” and “verb” merge or integrate, with the subject appearing as an implicit pronoun in the verb. However, nominal clauses lack a verb. The finite verbal element has three primary roles: expressing “tense,” “polarity,” and “modality.” The “Residue” includes the “predicate,” “complement,” and “adjunct.” In the concept of “polarity,” a clause is either “positive” or “negative,” typically reflected in the finite verbal element. However, some “complements” and “modal adjuncts” can also play a role in determining the clause’s “polarity.”

### Method

This study employs a descriptive-analytical method within the framework of Halliday’s systemic functional linguistics to examine the mode of meaning exchange in the text of Surah Al-Fil. First, the verses of this Surah, which consist of five verses, are considered as individual clauses. Then, the structure of each clause is analyzed based on the three metafunctions proposed by Halliday and Matthiessen (2004). In the interpersonal metafunction, the clause structures are analyzed by identifying the subject, tense, and dominant mood of each clause. In the textual metafunction, the structure of each clause is determined by identifying theme-rheme components, different types of themes, and the markedness of these elements. In the experiential metafunction, the type and frequency of each process are identified, followed by a discourse-level analysis.

### Conclusion

This surah specifically details the historical event of the attack by Abraha’s army and the sanctity of the House of God. The extensive use of material processes significantly contributes to creating vivid and tangible images of various aspects of this historical event. In the ideational metafunction, the

predominance of material processes over other types of processes indicates that the surah focuses on the outcomes and consequences of actions and deeds rather than inner thoughts and feelings. It also emphasizes the boundless power of Almighty God. From the perspective of the interpersonal metafunction, the rhetorical interrogative mood in the opening verses of this surah is designed to capture the audience's attention and focus on a specific subject. The declarative mood in other clauses of the surah plays a crucial role in reinforcing religious beliefs and faith in the One God by providing decisive messages about God's power in protecting the Kaaba. From the perspective of the textual metafunction, this surah narrates its account in an organized manner through its cohesive structure of verses. The thematic structure of Surah Al-Fil is such that the events are narrated logically and sequentially, effectively conveying its core message.



## پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد

شاپا چاپی: ۱۵۶۲-۲۹۸۱ شاپا الکترونیکی: ۱۲۶۰-۲۹۸۱

Journal Homepage: <https://jls.uok.ac.ir/>



### تحلیل زبان‌شناختی سوره فیل: نگاهی نقش‌گرایانه

صدرالدین وهابی<sup>۱</sup>، آمنه زارع<sup>۲</sup>، محمد حسین شرف‌زاده<sup>۳</sup>

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی، دانشکده علوم انسانی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران. رایانامه: [sadravahab@gmail.com](mailto:sadravahab@gmail.com)
۲. نویسنده مسئول، استادیار گروه زبان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران. رایانامه: [a86.zare@yahoo.com](mailto:a86.zare@yahoo.com)
۳. استادیار گروه زبان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران. رایانامه: [mohammadh.sharafzadeh@gmail.com](mailto:mohammadh.sharafzadeh@gmail.com)

| اطلاعات مقاله                                                                                                                         | چکیده                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>نوع مقاله:</b><br>مقاله پژوهشی                                                                                                     | <b>هدف:</b> دستور نظام‌مند نقش‌گرای هلیدی به توصیف نحوه انتقال معنا و برقراری ارتباط در جامعه می‌پردازد. این پژوهش به مطالعه نحوه و چگونگی تبادل معنا در گفت‌وگوهای متناوب موجود در سوره فیل می‌پردازد.                                                                                                                                                                                                |
| <b>تاریخچه مقاله:</b><br>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۰۳<br>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۰۵<br>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۸<br>تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۹ | <b>روش پژوهش:</b> این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی در چارچوب دستور نقش‌گرای هلیدی انجام شد و سوره فیل از جزء سیام قرآن که بالغ بر ۵ آیه و ۶ بند است، بر اساس این رویکرد مورد تحلیل قرار گرفت.                                                                                                                                                                                                            |
| <b>کلیدواژه‌ها:</b><br>قرآن، دستور نظام‌مند نقش‌گرای هلیدی، سوره فیل، فرانش تجربی، فرانش متنی، فرانش بینافردی.                        | <b>یافته‌ها:</b> نتایج تحلیل متن این سوره نشان داد که در فرانش تجربی، فرایند مادی بیشترین بسامد را به خود اختصاص داده و این میزان بسامد با فضای حاکم بر سوره فیل هماهنگ است. در فرانش بینافردی، زمان ماضی در گفتمان سوره برجسته شده است، چراکه کاربرد آن، حمله ابرهه به کعبه را به عنوان یک حقیقت قطعی و تحقق‌یافته در گذشته تأیید می‌کند. در فرانش متنی، آغازگر بی‌نشان از بسامد بیشتری برخوردار است. |
|                                                                                                                                       | <b>نتیجه‌گیری:</b> به دلیل سادگی ساختار آیات این سوره، آغازگر بی‌نشان به مخاطب کمک می‌کند تا به راحتی پیام و معنای آیات را دریافت نماید.                                                                                                                                                                                                                                                               |

**استناد:** وهابی، صدرالدین، زارع، آمنه، شرف‌زاده، محمد حسین (۱۴۰۵). تحلیل زبان‌شناختی سوره فیل: نگاهی نقش‌گرایانه. پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد، ۵ (۱)، ۴۵-۵۸. <https://doi.org/10.22034/jls.2024.142168.1167>



© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه کردستان.

## ۱. مقدمه

از مهم‌ترین دستاوردهای زبان‌شناسی متن که تفسیر قرآن را به مرحله‌ای نوین وارد کرده، ارائه مباحث معناشناسی<sup>۱</sup> است. معناشناسی به بررسی لایه‌های مختلف معنای متن می‌پردازد. در دستور نظام‌مند نقش‌گرای هلیدی<sup>۲</sup>، زبان به‌عنوان یک ابزار برای تولید و انتقال معنا در نظر گرفته می‌شود. در این نظریه به مفهوم زبان به‌گونه‌ای نگریسته می‌شود که هدف اصلی آن، تولید معنا در بافت‌های مختلف اجتماعی تلقی می‌شود و این معنا از طریق ساختارهای زبانی به وجود می‌آید (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴). وی در نظریه خود به سه بُعد معنایی در زبان اشاره می‌کند. در واقع، دستور نقش‌گرای هلیدی ابزارهایی را فراهم می‌کند که معناشناسی از آن‌ها برای تحلیل و تبیین معنای نهفته در متن استفاده می‌کند.

نقش‌گرایی هلیدی که اصطلاحاً به‌عنوان دستور نظام‌مند نیز شناخته می‌شود، به وجود ساختاری صوری در زبان باور دارد و این ساختار را به نقش ارتباطی زبان وابسته می‌داند، همچنین به ارائه تبیین‌های نقشی برای این ساختار صوری زبان تأکید می‌کند (دبیرمقدم، ۱۳۸۳: ۵۴). با استفاده از این رویکرد، مفسر می‌تواند معانی پنهان و ظرایف مفهومی قرآن را بهتر درک کند و ارتباط پیچیده بین واژگان و عبارات را روشن سازد، بنابراین به‌کارگیری این رویکرد به مفسران کمک می‌کند تا متن قرآن را نه تنها از نظر لغوی بلکه از منظر ساختار، نقش‌ها و معانی پیچیده‌تر آن بررسی کرده و به تفسیری جامع‌تر و چندلایه از قرآن دست یابند. در سوره فیل، خداوند متعال داستانی بزرگ و مفصل را در چند آیه ذکر می‌کند. هدف از نزول این سوره، بیدارسازی طغیانگران و همچنین نمایش ضعف انسان در مقابل قدرت عظیم خداوند است. همچنین پرسش به انگیزه خاطره‌انگیزی و عبرت‌آموزی برای پندگیری و شناخت حقایق و تهدید کافران صدر اسلام به عذاب و کیفر از سوی خداوند متعال نیز از دیگر اهداف نزول این سوره است.

سوره فیل به وضوح قدرت الهی را در مقابل قدرت دنیوی بازنمایی می‌کند. این گفتمان به‌گونه‌ای طراحی شده است که قدرت مطلق خداوند متعال و ناتوانی قدرت‌های زمینی و دنیوی را در برابر آن به تصویر می‌کشد. این بازنمایی در واقع این ایدئولوژی را تقویت می‌نماید که خداوند متعال، قادر مطلق و حامی مؤمنان است. این سوره به وضوح، تضاد میان نیروهای الهی و نیروهای انسانی را نشان می‌دهد. این تضاد نه تنها به شکست فیزیکی ابرهه بلکه به شکست ایدئولوژی او در مقابل خداوند متعال نیز اشاره می‌کند. «خانه کعبه» در اینجا نماد «توحید» است. سوره فیل با بازگو کردن این رخداد، همزمان با ایجاد ترس و رعب از قدرت الهی، حس امنیت و حمایت الهی را در میان مؤمنان تقویت می‌کند و این امر در نهایت به مشروعیت‌بخشی رهبری مذهبی پیامبر اسلام (ص) و گسترش ایدئولوژی توحیدی در جامعه کمک می‌کند.

سوره فیل از منظرهای مختلفی بررسی شده اما در هیچ‌یک از این پژوهش‌ها تحلیلی از منظر دستور نظام‌مند نقش‌گرای هلیدی و متیسن (۲۰۰۴) صورت نگرفته است. هدف اصلی نگارش تحقیق حاضر عبارت است از بازنمایی و تحلیل سه معنای تجربی<sup>۳</sup>، متنی<sup>۴</sup> و بینافردی<sup>۵</sup> در سوره فیل و تبیین نقش این سه فرانش<sup>۶</sup> در تفسیر این سوره. در همین راستا برای دستیابی به چنین اهدافی نگارندگان درصدد هستند تا به پرسش‌های زیر پاسخ مناسبی دهند:

۱. در سوره فیل برای انتقال پیام و تأثیرگذاری بیشتر بر مخاطبین از چه فرانش‌هایی استفاده شده است؟
۲. بسامد وقوع هر یک از عناصر سازنده فرانش‌های دستور نظام‌مند نقش‌گرای هلیدی در سوره فیل چه تأثیری در اقناع مخاطبین دارد؟

1. Semantics

2. Halliday's Systematic Functional Grammar

3. experiential

4. textual

5. interpersonal

6. metafunctions

## ۲. پیشینه پژوهش

از جمله پژوهش‌های مرتبط با تحلیل ساختار زبان قرآن می‌توان به پژوهشی با عنوان «تحلیل سوره فیل بر اساس اندیشه ساختارگرایان» توسط صیادی‌نژاد و همکاران (۱۴۰۱) اشاره نمود. به اعتقاد آن‌ها، غرض خداوند متعال در سوره فیل صرفاً از طریق الفاظ و واژگان انتقال نمی‌یابد بلکه نحوه ارتباط واژگان در یک نگاه بوطیقای القاء‌کننده مقاصد ویژه‌ای است. اجزای تشکیل‌دهنده این سوره در سطوح مختلف اعم از: همخوان‌ها، واکه‌ها، واژه‌ها و عبارات با یکدیگر ارتباط تنگاتنگی دارند و هدف آن ترسیم عاقبت دو گروه حق و باطل است.

همچنین، می‌توان به پژوهش دیگری با عنوان «فرانقش‌های اندیشگانی<sup>۱</sup> و متنی در ترجمه فارسی سوره ملک» اثر بهرامی رهنما (۱۳۹۹) اشاره کرد، در این پژوهش بسامد انواع فرایندها و آغازگرها در ترجمه این سوره ارائه شده است. یافته‌ها نشان داد که در ترجمه فارسی این سوره فرایند مادی با ۳۰ مورد، بیشترین بسامد وقوع را دارد و بعد از آن فرایند رابطه‌ای با ۲۷ مورد در جایگاه بعدی قرار دارد، فرایند رفتاری کمترین بسامد فرایند به‌کار رفته در ترجمه این سوره است. در پژوهشی فلاح و شفیع‌پور (۱۳۹۸) میزان فرایندهای فرانقش اندیشگانی در خطبه ۲۸ نهج‌البلاغه را بررسی می‌کنند. نتایج نشان می‌دهد که در این خطبه حضرت علی (ع) با کاربرد بسامد بالای فرایندهای مادی و وجه خبری، تلاش دارد تا دیدگاه خویش پیرامون دنیا و آخرت را به‌صورت ملموس و عینی نشان دهد.

فلاح (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «کارکرد فرانقش متنی در سوره هُمزَه با رویکرد زبان‌شناسی نقش‌گرای هلیدی» بندهای موجود در سوره هُمزَه را از منظر فرانقش متنی بررسی می‌کند. یافته‌ها نشان داد که آغازگر نشان‌دار دارای بیشترین بسامد است. به اعتقاد وی این امر به سبب برجسته‌سازی و القای بهتر پیام به مخاطب است. همچنین، انسجام دستوری، واژگانی و پیوندی سبب یکپارچگی متن و فهم بهتر آن توسط مخاطبان می‌شود. در تحقیقی با عنوان «تحلیل فرانقش بینافردی در نص و نقش آن در ترجمه قرآن» بازوبندی و صحرایی (۱۳۹۴) به تحلیل و بررسی شیوه تبادل معنا بر اساس فرانقش بینافردی، در سوره‌های اعراف، حجر، ص و اسراء پرداخته‌اند. به اعتقاد آن‌ها، مترجم با لحاظ کردن مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده بند در فرانقش بینافردی، برای بررسی شیوه تبادل معنا مدل مناسبی در اختیار دارد و می‌تواند کیفیت ترجمه‌اش را با توجه به سازوکار به‌کاررفته در تحلیل ارزیابی نماید. در این میان نبی‌فر (۱۳۹۲) در پژوهشی با انتخاب هفت سوره از جزء سیام قرآن کریم، آن‌ها را از منظر فرانقش اندیشگانی تحلیل کرده است. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که در این سوره‌ها فرایند مادی دارای بیشترین بسامد وقوع بوده است، این امر نشان می‌دهد که به‌منظور درک بهتر و مؤثرتر کلام خداوند، فرایند مادی در سوره‌های قرآن کاربرد بیشتری دارد.

طیب و مصفا چهرمی (۱۳۸۱) با بررسی ساخت آغازگرها در متن قرآن بر اساس نظریه نقش‌گرایی نشان می‌دهند که مقولات هلیدی در مورد آغازگرها به دلیل تفاوت ساخت زبان عربی با زبان انگلیسی تعمیم‌پذیر به زبان عربی نیست. نتایج تحقیق بیانگر آن است که آغازگر نشان‌دار در آیات غیرداستانی بیشتر از آیات داستانی است و بندهای وابسته نیز در متون داستانی در مقایسه با متون غیرداستانی از بسامد بیشتری برخوردار است.

## ۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی در چارچوب دستور نظام‌مند نقش‌گرای هلیدی به بررسی شیوه تبادل معنا، در متن سوره فیل می‌پردازد. ابتدا آیات این سوره که مشتمل بر ۵ آیه است، به‌صورت بندهای مفرد در نظر گرفته می‌شوند. سپس ساختار هر یک از بندهای آیات، بر اساس فرانقش‌های سه‌گانه هلیدی و متیسن (۲۰۰۴) تحلیل می‌گردند. در فرانقش بینافردی ساختار بندها با ذکر فاعل، زمان‌داری<sup>۲</sup> و وجه<sup>۳</sup> غالب هر بند مشخص می‌شود. در فرانقش متنی ساختار هر بند با ذکر سازه‌های آغازگر<sup>۴</sup>-

<sup>۱</sup>. ideational

<sup>۲</sup>. finite

<sup>۳</sup>. mood

<sup>۴</sup>. theme

پایان‌بخش<sup>۱</sup>، انواع مختلف آغازگرها و میزان نشان‌داری<sup>۲</sup> این عناصر تعیین می‌شود. در فرانش تجربی نوع و بسامد وقوع هر یک از فرایندها تعیین می‌گردد، سپس تحلیل در سطح کلان گفتمان صورت می‌گیرد.

#### ۴. چارچوب نظری پژوهش

هلیدی و متیسن (۲۰۰۴: ۳۰) زبان را نظام یا شبکه‌ای<sup>۳</sup> از معانی مختلف تلقی می‌کنند و برای بررسی این معانی، ساختار بند<sup>۴</sup> را پیشنهاد می‌دهند. به اعتقاد آن‌ها، معنا محصول سه فرانش است و هر سه به‌صورت همزمان و به یک میزان، به معنای پیام کمک می‌نمایند: فرانش اندیشگانی (منطقی<sup>۵</sup> و تجربی)، فرانش متنی و فرانش بینافردی. هر یک از این فرانش‌ها از رهگذر یک ساختار خاص تحقق می‌یابند. فرانش اندیشگانی از رهگذر ساختار گذرایی<sup>۶</sup>، فرانش متنی از رهگذر ساختار آغازگری<sup>۷</sup> و فرانش بینافردی از رهگذر ساختار وجه<sup>۸</sup>.

#### ۱.۴ فرانش اندیشگانی

فرانش «اندیشگانی» به فرانش «تجربی» و «منطقی» تقسیم می‌شود. در فرانش منطقی، بندهای مرکب و در فرانش تجربی، بندهای مفرد تحلیل می‌شوند. این فرانش، به بررسی شیوه بیان تجربیات و واقعیات در زبان می‌پردازد و به شیوه بازنمایی و رخداد فرایندها و مشارکان در بندهای گفتمان، برای بیان رویدادها و رخدادهای جهان واقعی توجه دارد (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴: ۱۶۹). در فرانش تجربی، بندها به مثابه بازنمایی فرایندهایی تلقی می‌شوند که شامل سه عنصر اصلی هستند:

۱. فرایند، فرایند معمولاً توسط فعل اصلی نشان داده می‌شود و انواع مختلفی را شامل می‌گردد، از جمله: مادی، ذهنی، رابطه‌ای، رفتاری، وجودی و کلامی.

۲. مشارکان: افراد یا چیزهایی که در فرایند دخالت دارند.

۳. عناصر حاشیه‌ای: شرایط و ویژگی‌هایی که فرایند در آن‌ها رخ می‌دهد، مانند: مکان، زمان و غیره (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴: ۱۷۵).

برای تحلیل گفتمان بر اساس فرانش تجربی، شناخت ساخت گذرایی متن ضروری است. در واقع، با بررسی و تحلیل ساخت گذرایی متن به الگوبندی نویسنده یا گوینده از فرایندهای مختلف، میزان بسامدهای هر یک از فرایندها و اهداف وی در گزینش فرایندی خاص به‌عنوان فرایند پربسامد دسترسی پیدا می‌کنیم. در واقع، گذرایی شیوه‌ای برای کشف طرحواره‌ها و الگوهای است که گوینده یا نویسنده در تفسیرشان از جهان بیرون در نظام معنایی زبان آن را به‌کار می‌برند. در برخی گفتمان‌ها، احتمالاً میزان فراوانی فرایند خاصی اعم از مادی و غیره در مقایسه با دیگر فرایندها بیشتر یا کمتر است و تحلیل‌گر می‌تواند الگوی گذرایی متن گفتمان را استخراج نماید. در ساخت گذرایی متن سه نوع فرایند اصلی: مادی، ذهنی و رابطه‌ای و سه فرایند فرعی: رفتاری، وجودی و کلامی وجود دارند. هلیدی میان محتوا، نوع متن و میزان فراوانی فرایندهای مختلف نوعی هم‌بستگی مشاهده می‌کند. به اعتقاد وی در متون مرتبط با اوامر یا دستورالعمل‌ها، فرایند مادی در مقایسه با دیگر فرایندها از بسامد بیشتری برخوردار است.

#### ۲.۴ فرانش متنی

در فرانش متنی، «آغازگر» نقش بسزایی در ساختار بند ایفا می‌کند و به‌عنوان «نقطه عزیمت پیام» تلقی می‌شود. بعد از «آغازگر»، باقی‌مانده بند را «پایان‌بخش» می‌نامند. «آغازگر» به سه دسته تقسیم می‌شود: «متنی»، «بینافردی» و «تجربی». «آغازگر تجربی»،

1. rheme

2. markedness

3. network

4. clause

5. logical

6. transitivity

7. thematic

8. modality

نخستین سازه‌ای است که در بند ظاهر می‌شود و می‌تواند شامل: «مشارک»<sup>۱</sup>، «افزوده حاشیه‌ای»<sup>۲</sup> یا «فرایند» باشد. اگر «فاعل» در جایگاه «آغازگر» قرار بگیرد، بدان آغازگر «بی‌نشان»<sup>۳</sup> گویند و اگر «فعل» یا «افزوده حاشیه‌ای» (که معمولاً به صورت گروه حرف اضافه‌ای است) در جایگاه آغازگر واقع شود، آنگاه آن بند دارای آغازگر «نشان‌دار» است (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴: ۶۴).

سازه‌ای که به عنوان آغازگر در زبان‌های مختلف انتخاب می‌شود، با وجه بند ارتباط دارد. وجه یک بند می‌تواند خبری، پرسشی و امری باشد. متداول‌ترین نوع آغازگر بند خبری در زبان انگلیسی، یک گروه اسمی است که نقش «فاعل» دارد و به آن آغازگر «بی‌نشان» می‌گویند و هر آغازگر دیگری غیر از این عنصر در وجه خبری را آغازگر «نشان‌دار» می‌نامند. در زبان عربی برخلاف زبان انگلیسی، جملات دارای ترتیب سازه نسبتاً آزادی هستند و اجازه می‌دهند سازه‌های مختلفی مانند: محمول، فاعل، متمم و افزوده‌ها به راحتی جابه‌جا شوند و جایگاه‌های مختلفی را در یک بند اشغال نمایند (غلابینی، ۲۰۰۴: ۲۸۶-۳۰۴).

«آغازگر بینافردی» به روابط بینافردی مرتبط می‌شود و غالباً برای نمایش قضاوت گوینده یا نویسنده پیرامون معنا به کار برده می‌شود. آغازگر متنی با «انسجام» و «پیوستگی» متن سروکار دارد و در سازمان‌دهی اطلاعات متن، نقش بسزایی را ایفا می‌کند. به عنوان یک قاعده کلی، آغازگر یک بند توسط اولین گروه یا عبارت دارای نقش در ساختار تجربی آن بند بازنمایی می‌شود. در جایگاه آغازگر یک بند، همزمان می‌تواند آغازگر متنی یا بینافردی نیز واقع شود که در این صورت قبل از آغازگر تجربی ظاهر می‌شوند (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴: ۸۰).

یک آغازگر تجربی می‌تواند به عنوان یک آغازگر کامل نقش داشته باشد؛ در حالی که آغازگرهای متنی و بینافردی تنها به عنوان بخشی از یک آغازگر می‌توانند به ایفای نقش بپردازند. آغازگر متشکل از دو یا چند آغازگر مختلف را، آغازگر مرکب می‌نامند و به چهار دسته تقسیم می‌شوند: ۱- آغازگر مرکب نوع اول (متنی + تجربی) ۲- آغازگر مرکب نوع دوم (بینافردی + تجربی) ۳- آغازگر مرکب نوع سوم (متنی + بینافردی + تجربی) ۴- آغازگر مرکب نوع چهارم (بینافردی + متنی + تجربی) (همان: ۸۵).

### ۳.۴ فرانشی بینافردی

در تحلیل متن یا مکالمه، فرانشی بینافردی به ما این امکان را می‌دهد تا روابط اجتماعی یا نقش‌های مختلف و نحوه تعامل افراد با یکدیگر را از طریق زبان بررسی نماییم. این فرانشی در تحلیل مکالمات روزمره، متون سیاسی، تبلیغاتی و هر نوع متنی که بر تعاملات انسانی تأکید دارد، از اهمیت بسزایی برخوردار است. با بررسی حالات، نگرش‌ها و نقش‌های مختلف در متن یک گفتمان می‌توان استنباط نمود که چگونه زبان به عنوان ابزاری برای تأثیر بر دیگران و شکل‌دهی به روابط اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد. «قرآن» به عنوان یک متن مذهبی، دارای ویژگی‌های زبانی و بلاغی منحصر به فردی است که تحلیل آن نیازمند رویکردهای جامع و چند بعدی است. در این راستا، دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی به دلیل رویکرد توصیفی و نقشی‌اش می‌تواند به درک عمیق‌تری از ساختار و معنای مختلف در آیات قرآن کمک نماید.

فرانشی بینافردی با ارتباطات میان «عاملان گفتار» ارتباط دارد. به باور هلیدی، در هنگام کاربرد زبان همواره رابطه‌ای رخ می‌دهد که آن را «مبادله» می‌نامد. به عبارت دیگر، انسان همواره بر پایه تجارب اجتماعی و شخصی با اطرافیان خود ارتباط برقرار می‌کند، بدین ترتیب، فرانشی بینافردی شکل می‌گیرد. وی اذعان می‌دارد که بند، حاصل مبادله گوینده یا نویسنده با مخاطب است. آنچه میان دو طرف یک رابطه رد و بدل می‌شود یا اطلاعات است، یا کالا و خدمات. با توجه به این دو متغیر، چهار نقش اصلی برای زبان قائل هستند که عبارت‌اند از: امر، پیشنهاد، بیان (خبر) و پرسش. فرانشی بینافردی به نحوه استفاده گوینده یا نویسنده از زبان برای ایجاد و حفظ روابط اجتماعی با دیگران می‌پردازد (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴: ۱۰۸).

<sup>1</sup>. participant

<sup>2</sup>. adjunct

<sup>3</sup>. unmarked

هلیدی و متیسن (۲۰۰۴: ۱۱۳) برای تحلیل متن از منظر فرانقش بینافردی، «بند» را به دو جزء «وجه» و «باقی‌مانده»<sup>۱</sup> تقسیم می‌کنند. عنصر «وجه» متشکل از دو سازه: «جزء فعلی خودایستا» و «فاعل» است. «فاعل» عنصری است که مسئولیت و اعتبار بند بر پایه آن بنا می‌شود. مسئولیت بند به‌عنوان یک رویداد تعاملی، با فاعل به‌عنوان مقوله‌ای معنایی است. در زبان عربی در جمله‌های فعلیه، «فاعل» و «فعل» با یکدیگر جوش می‌خورند یا ادغام می‌شوند و فاعل، به‌صورت ضمیر مستتر در فعل مشاهده می‌گردد، اما بندهای اسمیه، فاقد فعل هستند. سه نقش اساسی بر عهده جزء خودایستا است که عبارت‌اند از: «نمایش زمان دستوری»، «قطبیت»<sup>۲</sup> و «وجهیت». باقی‌مانده شامل: «محمول»<sup>۳</sup>، «متمم»<sup>۴</sup> و «افزوده» می‌شود.

در مفهوم قطبیت، بند یا دارای ساختار «مثبت» است یا «منفی» و معمولاً «قطبیت» در جزء خودایستا نمود پیدا می‌کند، اما برخی «متمم‌ها» و «افزوده‌های وجهی» نیز می‌توانند در تعیین «قطبیت» بند نقش ایفا کنند. معمولاً سازهایی که اساس تعامل بینافردی در هر زبانی هستند، را جزئی از پایه «وجه» می‌دانند و سایر عناصر، «باقی‌مانده» نامیده می‌شوند. متمم، گروه اسمی است که قابلیت قرار گرفتن به‌جای فاعل را دارد. «محمول» همان، «فعل» بند است که یک «کنش»، «رویداد» یا «موقعیت فاعل» را بیان می‌کند. «افزوده‌ها» برخلاف «متمم»، قابلیت قرار گرفتن در جایگاه «فاعل» را ندارند. «افزوده‌های وجهی»، جزء «وجه» تلقی می‌شوند، اما دیگر افزوده‌ها در بخش «باقی‌مانده» بند قرار می‌گیرند (هلیدی و متیسن، ۲۰۰۴: ۱۳۲).

پژوهشگران برای وجه در زبان عربی به اعراب فعل توجه کرده‌اند. آن‌ها به سه نوع فعل مرفوع، منصوب و مجزوم اشاره نموده‌اند و آن را معادل وجه در زبان فارسی تلقی می‌کنند. دستگاه وجه و وجهیت زبان عربی در مقایسه با زبان انگلیسی غنی‌تر است، برای مثال ادات مختلف در این زبان که سبب معرفی بندها می‌شوند، باعث صورت‌بندی گزاره‌ها و پیشنهادهای مختلفی نیز می‌گردند. عربی دارای چهار وجه: اخباری، پرسشی، التزامی و امری است. «التزامی» برای بیان «خواهش»، «تمنا» و «طلب» به‌کار می‌رود و با حذف ضمه از آخر فعل «مضارع اخباری» ساخته می‌شود. معمولاً افعال در وجه اخباری با علامت رفع و در وجه امری با جزم همراه هستند. عناصری مانند: «آن، لم، قد و غیره» که در فرانقش بینافردی نقش ایفا می‌کنند و جزء «وجه» هستند، را «لفظ» می‌نامند. «لم» یکی از الفاظ زبان عربی است و هنگامی که با فعل «مضارع» ترکیب می‌شود، آن را به «گذشته منفی» تبدیل می‌کند و باعث حذف آخرین مصوت فعل می‌شود (غلابینی، ۲۰۰۴).

## ۵. تحلیل داده‌ها

### ۱.۵ تحلیل سورة فیل از منظر فرانقش تجربی

جدول ۱. تحلیل ساخت گزرایبی سورة فیل

| بند                                                                                                                   | انواع فرایند               | مشارکین فرایند                                                                          | عناصر پیرامونی |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------|----------------|
| ۱. «أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ»<br>«ای رسول ما آیا ندیدی که خدای تو به اصحاب فیل چه کرد؟» | «رأی»: ذهنی<br>«فعل»: مادی | حسگر: ضمیر مستتر «أَنْتَ» در تقدیر،<br>کنش‌گر: «رَبُّكَ»،<br>هدف: «أَصْحَابِ الْفِيلِ». |                |
| ۲. «أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ»<br>«آیا کیدی که برای خرابی کعبه اندیشیدند، خراب نکرد؟»                  | «جعل»: مادی                | کنش‌گر: ضمیر مستتر «أَنْتَ» در تقدیر،<br>هدف: «كَيْدَهُمْ».                             |                |
| ۳. «وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ»<br>«و بر هلاک آن‌ها مرغان ابابیل را فرستاد.»                            | «أرسل»: مادی               | کنش‌گر: ضمیر مستتر «هُوَ» در تقدیر،<br>هدف: «طَيْرًا أَبَابِيلَ».                       | علی (موقعیت)   |

<sup>۱</sup>. residue

<sup>۲</sup>. polarity

<sup>۳</sup>. predicate

<sup>۴</sup>. complement

| بند                                                                                           | انواع فرایند   | مشارکین فرایند                                                           | عناصر پیرامونی |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|--------------------------------------------------------------------------|----------------|
| ۴. «تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ»<br>«تا آن سپاه را به سنگ‌های سجیل سنگباران کردند.» | «رَمَى»: مادی  | کنش‌گر: ضمیر مستتر «هِيَ» در تقدیر،<br>هدف: ضمیر متصل در «تَرْمِيهِمْ».  |                |
| ۵. «فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ»<br>«و نشان چون علفی زیر دندان حیوان خرد گردانید.»        | «جَعَلَ»: مادی | کنش‌گر: ضمیر مستتر «هُوَ» در تقدیر،<br>هدف: ضمیر متصل در «فَجَعَلَهُمْ». | ک (حالت)       |

سوره فیل، در دوره‌ای نازل شد که مکه و خانه کعبه به‌عنوان مرکز مذهبی عربستان از اهمیت بسزایی برخوردار بود و حادثه حمله ابرهه به کعبه، یک واقعه تاریخی بزرگ تلقی می‌شود که در حافظه جمعی اعراب ثبت شد. سوره فیل با بازنمایی این واقعه نشان می‌دهد که خداوند چگونه از کعبه در مقابل دشمنانش دفاع می‌کند.

این سوره با فعل حسی «رَأَى» آغاز می‌شود. «رَأَى»، دیدن و ادراک چیزی است که قابل دیدن باشد و انواع مختلفی دارد: ۱- دیدن با حواس ظاهری ۲- دیدن با وهم و تخیل ۳- دیدن با تفکر و اندیشه ۴- دیدن و ادراک با عقل و خرد. فعل «رَأَى» در اینجا، بنا به ادعای طبرسی به معنی «علم» است ولی بهتر است معنای «نگاه کردن» از آن افاده شود، بنابراین منظور از آن، نگاهی از نوع عبرت‌آموز است (قاموس قرآن، جلد ۳: ۳۵). فاعل ضمیر مستتر «أَنْتَ» در فعل است. خداوند متعال در ابتدای سوره از فرایند ذهنی «رَأَى» به معنای «رؤیت کردن» استفاده کرده است. خداوند بدین‌وسیله می‌خواهد قدرت نامتناهی خود و این موضوع که چگونه موجوداتی ضعیف «طَبِيراً أَبَیْلَ»، بر موجوداتی تنومند و قوی (اصحاب فیل) چیره گشته و آن‌ها را نابود کرده‌اند را یادآوری نماید. در بند دوم این آیه، «فَعَلَ» مفرد/ مذکر/ سالم/ غائب به‌عنوان فرایند مادی نقش ایفا می‌کند. «فَعَلَ» عام است و برای هر کار و حرکتی به‌کار برده می‌شود و فاعل آن می‌تواند صاحب علم و اراده باشد و یا نباشد.

فعل «جَعَلَ» به معنای «قرار دادن» است که یک عمل فیزیکی یا تغییر وضعیت را نشان می‌دهد. ضمیر مستتر در فعل «يَجْعَلُ»، (که به خداوند متعال اشاره دارد) در جایگاه فاعل واقع شده است. «يَجْعَلُ» فعل مضارع/ مذکر سالم/ مفرد/ غائب است. «أَرْسَلَ» به معنای «فرستادن» است خواه فرستادن پیامبر باشد، خواه باد، عذاب، معجزه و غیره (قاموس قرآن، جلد ۳: ۹۱). فعل «أَرْسَلَ» فرایندی مادی است که عملی فیزیکی و ارادی را نشان می‌دهد.

«تَرْمَى» فعل مضارع/ مفرد/ مؤنث/ غائب ساده از «رَمَى» به معنای «سنگباران کردن» است که کنشی فیزیکی را بیان می‌کند و فاعل این فعل، ضمیر مستتر «هِيَ» است. «رَمَى» به معنای «انداختن چیزی اعم از شیء مثل تیر و سنگ» یا «نسبت دادن چیزی به کسی» است (قاموس قرآن، جلد ۳: ۱۲۴).

در این سوره شاهد کاربرد دو نوع فرایند شامل: فرایندهای «مادی» و «ذهنی» هستیم، فرایند مادی پنج مرتبه و فرایند ذهنی یک مرتبه به‌کار رفته است. بنابراین، فرایند ذهنی بعد از فرایند مادی دارای بیشترین میزان بسامد وقوع است تا اینکه انسان‌ها هدایت شوند و به سمت و سوی حقیقت رهنمون گردند اما برای تفکر در خصوص مسائل غیرمادی از فرایند ذهنی استفاده شده است. خداوند متعال برای درک بهتر کلام خود از فرایند مادی بیشتری بهره جسته است. همچنین، خداوند در سوره فیل، با شیوه روایتگری رویداد حمله ابرهه به مکه را شرح می‌دهد. خداوند در روایتگری این واقعه، دیدگاهی واقع‌گرایانه دارد و برای انگاره‌سازی جهان بیرون، با استفاده از امکانات موجود در نظام گذرایی زبان، فرایند مادی را به‌صورت حداکثری به‌کار برده است.

## ۲.۵ تحلیل سوره فیل از منظر فرانقش متنی

جدول ۲. تحلیل ساخت نظام آغازگری سوره فیل

| بند                                                                                                                   | آغازگر                                                                    | پایان‌بخش                                           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------|
| ۱. «أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ»<br>«ای رسول ما آیا ندیدی که خدای تو به اصحاب فیل چه کرد؟» | آغازگر مرکب (متنی + بینافردي + تجربی)<br>أَمْ + تَرَ / بی‌نشان            | رَأَى<br>كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ |
| ۲. «أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ»<br>«آیا کیدی که برای خرابی کعبه اندیشیدند، خراب نکرد؟»                  | آغازگر مرکب (متنی + بینافردي + تجربی)<br>أَمْ + لَمْ + يَجْعَلْ / بی‌نشان | جَعَلَ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ                     |
| ۳. «وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ»<br>«و بر هلاک آن‌ها مرغان ابابیل را فرستاد.»                            | آغازگر مرکب (متنی ساختاری + تجربی)<br>وَأَرْسَلَ / بی‌نشان                | أَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ              |
| ۴. «تَرْمِيمُهُمْ بِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ»<br>«تا آن سپاه را به سنگ‌های سجيل سنگباران کردند.»                         | آغازگر تجربی ساده<br>تَرْمِيمُهُمْ / بی‌نشان                              | رَمَى بِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ                       |
| ۵. «فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ»<br>«و تنشانش چون علفی زیر دندان حیوان خرد گردانید.»                              | آغازگر مرکب (متنی ساختاری + تجربی)<br>فَ + جَعَلَهُمْ / بی‌نشان           | جَعَلَ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ                           |

با توجه به تحلیل‌های موجود در جدول شماره ۲، نکات زیر قابل توجه است:

اولین آیه، شامل دو بند است و به‌عنوان یک بند مرکب تلقی می‌شود. در اولین سطح تحلیل، بند اول به‌عنوان آغازگر و بند دوم، به‌عنوان پایان‌بخش نقش ایفا می‌کند اما در سطح دوم، هر یک از بندها به‌صورت مستقل تحلیل می‌شوند. از ترکیب آغازگر ساده با عناصر متنی یا بینافردي، آغازگر مرکب ساخته می‌شود که در این سوره نیز مشاهده می‌گردد. این عناصر به‌ترتیب معنای دستوری و اجتماعی را به آغازگر می‌افزایند. در اولین بند از آیه اول سوره فیل، آغازگر مرکب با ساختار «متنی + بینافردي + تجربی» مشاهده می‌گردد. خداوند با استفاده از آغازگر بینافردي «أَلَمْ تَرَ» (اولین بند) رابطه‌ای تعاملی با مخاطب خود (انسان‌ها) برقرار می‌سازد و در ادامه برای ذکر نعمت‌های دیگر از آغازگر متنی استفاده می‌کند و با حرف عطف «و» متن را گسترش می‌دهد و مواهب الهی را برای پیامبر و دیگر افراد یادآوری می‌کند. خداوند متعال در جایگاه گوینده گفتمان، این داستان را نزد مخاطب آشکار دانسته، به همین دلیل نقطه عزیمت پیام خود را با افعال زمان گذشته شروع کرده است.

در این بند، «أَمْ» و «لَمْ» حرف نفی به‌عنوان آغازگر بینافردي در جایگاه آغازگر بی‌نشان این بند واقع شده‌اند. ضمیر مستتر دوم شخص «أَنْتَ» در فعل «رَأَى»، در جایگاه آغازگر بی‌نشان این بند قرار دارد. همان‌طور که می‌دانیم، عناصر متنی، نقش بسزایی در ساختار بندها ایفا می‌کنند و بندها را به‌عنوان پیام ساختاربندی می‌نمایند. عناصر متنی «همزه» استفهام و لفظ منفی «لَمْ» اجازه می‌دهند تا متن گفتمان بسط و گسترش یابد و پیام میان گوینده و مخاطب رد و بدل گردد. خداوند متعال در آیه اول، دو بار از ادات استفهام (همزه و کَیْفَ) استفاده کرده است تا بدین صورت عظمت واقعه را در نظر مخاطب دوچندان کند و تعجب و دهشت مخاطب را برانگیزد. حمله اصحاب فیل آنچنان بزرگ و عظیم است که اعراب آن را مبدأ تاریخ دانسته و به «عام‌الفیل» نزد آن‌ها شهرت پیدا کرده است.

در آیه «أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ» در جایگاه آغازگر، آغازگر تجربی ضمیر مستتر «هُوَ» در فعل «يَجْعَلُ» و آغازگرهای متنی «أَمْ» و بینافردي «لَمْ» قرار دارند که با یکدیگر آغازگر مرکب بی‌نشان این بند را شکل می‌دهند. همچنین «جَعَلَ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ» در جایگاه پایان‌بخش ظاهر شده است. در این آیه خداوند متعال و پرسش او از انسان به‌عنوان نقطه عزیمت پیام تلقی می‌شود و کنش خداوند، یعنی «نقشه آن‌ها را نقش بر آب ساختن» به‌عنوان پایان‌بخش پیام به ایفای نقش می‌پردازد.

در آیه سوم «وَأَرْسَلَ...»، آغازگر به‌صورت ضمیر مستتر در فعل «أَرْسَلَ» قرار دارد. همچنین در آغازگر این بند، از حرف عطف «و» به‌عنوان آغازگر متنی استفاده شده، چرا که خداوند می‌خواهد بلافاصله نشان دهد که چگونه حيلة دشمنان را با ارسال

آباییل خنثی کرده است. پایان‌بخش این آیه، «أَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ» است که هدف و نتیجه این کنش را توصیف می‌کند. به دلیل ساختار این سوره، همه آغازگرها به صورت بی‌نشان برجسته شده‌اند.

آیه چهارم که با فعل «تَرَمَّى» آغاز می‌شود، تمرکز اصلی بر کنش پرنده‌گان، یعنی «سنگباران کردن» سپاه است و «هُوَ» به صورت ضمیر مستتر در فعل «رَمَى» مشاهده می‌گردد که به عنوان آغازگر ساده بی‌نشان در این بند تلقی می‌شود. پایان‌بخش این آیه، «رَمِيمُهُمْ بِجَارَةٍ مِنْ سَجِيلٍ» است که فعل خداوند متعال و ابزار این کنش را توصیف می‌کند و قدرت خداوند را در استفاده از موجوداتی کوچک برای نابودی لشکری بزرگ به تصویر می‌کشد. آخرین بند این سوره، با محمول «فَجَعَلَ» آغاز می‌شود و حرف «فاء» و ضمیر مستتر «هُوَ» در این فعل، به ترتیب به عنوان آغازگر متنی و تجربی در جایگاه آغازگر مرکب بی‌نشان به ایفای نقش می‌پردازند. استفاده از افزوده ربطی «فاء»، سبب ایجاد انسجام متنی میان آیه‌های سوم و چهارم این سوره می‌شود. «جَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ» در جایگاه پایان‌بخش این بند قرار دارد.

به طور کلی در متن سوره، آغازگر مرکب نوع اول، یعنی «متنی + تجربی» بیشترین کاربرد را دارد. تمام آغازگرهای این سوره به صورت بی‌نشان ظاهر می‌شوند و این سوره فاقد هرگونه آغازگر نشان‌داری است. همچنین، همه آیات دارای آغازگر تجربی هستند. این امر ظاهراً به دلیل نقل یک رویداد تاریخی و تشریح آن است و در واقع پیام سوره، ریشه در رخدادی تاریخی گذشته دارد. در این سوره، چهار آغازگر مرکب و یک آغازگر ساده وجود دارد. در میان آغازگرها، دو آغازگر مرکب (متنی + بینافردی + تجربی) و دو آغازگر (متنی ساختاری + تجربی) وجود دارد. همه آغازگرها از نوع بی‌نشان هستند. وجود آغازگرهای بی‌نشان در متن سوره بیانگر سادگی و عدم پیچیدگی و تکلف زبانی برای ارائه پیام است. خداوند در این سوره در پی یادآوری واقعه اصحاب فیل است و به ساده‌ترین شکل ممکن به بیان واقعه پرداخته است. این مهم هرگز بدان معنی نیست که خداوند در خلق متن دست به زیبایی‌آفرینی نزده باشد، علی‌رغم وجود بندهای بی‌نشان استفاده از دیگر ابزارهای زبانی باعث خلق اثری زیبا شده است.

### ۳.۵ تحلیل سوره فیل از منظر فرانقشی بینافردی

جدول ۳. تحلیل ساختار وجهیت در سوره فیل

| بند                                          | وجه                   |           |       | مانده |          |                               |
|----------------------------------------------|-----------------------|-----------|-------|-------|----------|-------------------------------|
|                                              | فاعل                  | زمان‌داری |       |       | محمول    | متمم                          |
|                                              |                       | وجه       | زمان  | قطبیت |          |                               |
| ۱. أَلَمْ تَرَ                               | ضمیر مستتر            | پرسشی     | ماضی  | منفی  | رَأَى    |                               |
| كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ   | «أَنْتَ» در «رَبُّكَ» | پرسشی     | ماضی  | مثبت  | فَعَلَ   | بِأَصْحَابِ الْفِيلِ          |
| ۲. أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ  | ضمیر مستتر «هُوَ»     | پرسشی     | ماضی  | منفی  | جَعَلَ   | كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ      |
| ۳. وَ أَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ | ضمیر مستتر «هُوَ»     | خبری      | ماضی  | مثبت  | أَرْسَلَ | طَيْرًا أَبَابِيلَ            |
| ۴. تَرَمِيمُهُمْ بِجَارَةٍ مِنْ سَجِيلٍ      | ضمیر مستتر «هِيَ»     | خبری      | مضارع | مثبت  | رَمَى    | ضمیر متصل هم در تَرَمِيمُهُمْ |
| ۵. فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ           | ضمیر مستتر «هُوَ»     | خبری      | ماضی  | مثبت  | جَعَلَ   | ضمیر متصل در فَجَعَلَهُمْ     |

فرانقش بینافردی این سوره، به رابطه میان گوینده (خداوند متعال) و مخاطب (پیامبر اسلام (ص)) و به تبع آن همه انسان‌ها اشاره می‌کند. در این سوره، لحن خداوند متعال قاطع است و خداوند از طریق این سوره قصد دارد تا قدرت و حمایت خود از خانه کعبه را نشان دهد.

این سوره با «آلَم» آغاز می‌شود که به منظور یادآوری و جلب توجه مخاطب از این ساختار استفاده شده است. در آیه اول، پایان‌بخش حامل خبری در خصوص نابودی سپاه ابرهه و حفاظت الهی از خانه کعبه است. این بند به واسطه کاربرد «آلَم» در آغاز آن، به عنوان یک بند پرسشی تقریری محسوب می‌شود. این نوع بند دارای وجه پرسشی (تقریری) در راستای تأکید و عبرت‌آموزی انسان‌هاست و پاسخ مدنظر گوینده صرفاً «بله» و «تأیید» است. محمول «رَأَى» به همراه لفظ منفی مذکور شکل‌دهنده پایه وجهی می‌باشد. هدف این آیه، یادآوری و تأکید بر یک واقعیت مسلم تاریخی است و خداوند از مخاطب می‌خواهد که به یک واقعیت قطعی توجه نماید. اولین آیه با استفاده از لفظ وجهی «لَمْ» قطبیت منفی گرفته اما بند دوم دارای قطبیت مثبت است. مشابه این ساختار در ادامه نیز به چشم می‌خورد. ساختاری که پایه وجهی آن، لفظ وجهی منفی «لَمْ» و یک محمول (در اینجا رَأَى) می‌باشد. «آلَم تَر» خطاب به حضرت محمد (ص) است. «لَمْ» به صورت حرف در ماضی منفی به کار می‌رود، هرچند بر سر فعل مضارع درمی‌آید. «لَمْ» حرف جزم است و مضارع را قلب به ماضی می‌کند. ادات مختلف سبب این‌گونه تغییر معنایی به لحاظ زمان در افعال می‌شوند. زمان افعال در ابتدای این سوره، گذشته و وجه استفهام تقریری است که هرگونه شک و تردید را دور می‌سازد. افعال گذشته برای نقل و بازگو کردن روایاتی کاربرد دارند که قبلاً اتفاق افتاده‌اند و نتیجه‌ای حاصل شده است. همچنین زمان فعل «تَرَى» مضارع است و فعل مضارع از نظر زمان بر حال و آینده نیز دلالت می‌کند.

در این بند، فاعل به صورت ضمیر مستتر «هُوَ» در محمول «فَعَلَ» ظاهر می‌شود که به خداوند متعال ارجاع دارد. از آنجایی که خداوند به دنبال بیان روایتگری واقعه اصحاب فیل است، می‌توان چنین استنباط کرد که استفاده از ضمیر مستتر «هُوَ» زاویه دید گسترده‌تری را خلق می‌کند و به واسطه آن می‌توان شخصیت قدرتمندی را تصور نمود که بر فراز رویدادها و وقایع قرار می‌گیرد. در این آیه گوینده (خداوند متعال) با پذیرش پیام بند، به عنوان فاعل حضور دارد. خداوند مشخص می‌کند که از موضوعی مطلع است و اطلاعاتی را پیرامون آن ارائه خواهد داد که بر صحت آن شکی نیست. «كَيْفَ» حرف استفهام است. با کاربرد این لفظ از چگونگی چیزی پرسش می‌شود. همه آیاتی که خداوند آن‌ها را با لفظ «كَيْفَ» خبر داده و درباره خود خداوند متعال است، برای استخبار و آگاه نمودن مخاطب به روش هشدار یا توییحی به صورت پرسش به کار می‌رود (راغب اصفهانی، جلد سوم: ۹۴). کاربرد «كَيْفَ» در غالب آیات قرآن، توأم با تنبیه و تعجب است (قرشی، جلد ۴: ۱۷۲). «رُبَّكَ» به عنوان فاعل به همراه سایر عناصر پایه وجهی بند را شکل می‌دهند. «رَب» در اصل به معنای «تربیت و پرورش»، مصدر است و به طور استعاری به جای فاعل (خداوند متعال) به کار رفته است. «رَب» به معنای «مربی» از اسماء حسنی است و مقام ربوبیت خداوند را روشن می‌کند (قرشی، جلد ۳: ۴۳).

مخاطب این سوره، حضرت محمد (ص) است و در اولین آیه، خداوند متعال می‌فرماید: «آیا ندیدی...؟». همچنین خداوند متعال در آیه نخستین، دو مرتبه از ادات استفهام (أ، همزه و كَيْفَ) استفاده کرده است تا بدین صورت عظمت واقعه اتفاق افتاده را در ذهن مخاطب دوچندان کند. این بند با قطبیت منفی که از حرف «لَمْ» گرفته و در ساختار پرسشی از زمان گذشته، اطلاعاتی پیرامون رویدادی که قطعاً قبلاً رخ داده است، ارائه می‌دهد. در بند دوم این آیه علاوه بر لفظ وجهی «كَيْفَ»، سایر عناصر نیز در نقش متمم جزء ساختار وجهی قلمداد می‌شوند. به عبارت دیگر، «بِأَصْحَابِ الْفِيلِ» به عنوان متمم این بند نقش ایفا می‌کند و در ساختار وجهی این بند حضور دارد.

آیه دوم نیز دارای وجه استفهام تقریری است و با «آلَمْ يَجْعَلْ» آغاز می‌شود و همچون آیه قبل، در پی اقرار گرفتن از مخاطب و نه دریافت اطلاعات است. خداوند متعال با کاربرد استفهام تقریری، مخاطب را وادار به اعتراف می‌کند و وی را مورد پرسش قرار می‌دهد. زمانی از این‌گونه استفهام استفاده می‌شود که گوینده و مخاطب هر دو پیرامون موضوعی آگاه هستند و گوینده صرفاً برای وادار نمودن مخاطب به اعتراف سؤال می‌کند. این بند نیز، با مخاطب قرار دادن پیامبر اسلام (و به طور ضمنی همه انسان‌ها) آغاز می‌گردد. در ادامه، خداوند با وجه خبری و معرفتی بیان خود را با قطبیت اعلام می‌کند. ضمیر مستتر «هُوَ» در محمول «جَعَلَ» به عنوان فاعل، مرکز ثقل پیام بند بوده و به همراه متمم‌های موجود در این بند پایه وجهی را شکل می‌دهند.

مراد از «کَيْدٌ»، سوءقصدی است که سپاه ابرهه در خصوص مکه داشت و قصد تخریب بیت‌الله الحرام را داشتند. واژه‌های «تَضْلِيلٌ» و «اضلال» هر دو دارای یک معنا هستند و «کَيْدٌ» آن‌ها را در «تَضْلِيلٌ قرار دادن» به معنای نقشه آن‌ها را نقش بر آب ساختن است (طباطبایی، ۱۳۷۴). «کَيْدُهُمْ» مفعول به منصوب و «هُمْ» ضمیر متصل جمع مذکر است که در جایگاه متمم، ساختار وجهی این بند ظاهر می‌شود. «کَيْدُهُمْ» نقشه آن‌هاست که به عنوان دشمنان کعبه مورد خطاب قرار می‌گیرند. «فِي تَضْلِيلٍ» جار و مجرور است و به عنوان افزوده حاشیه‌ای در پایه وجهی این بند نقش‌آفرینی می‌کند. «أَبَائِلٌ» اشاره به جماعت‌هایی متفرق و دسته‌دسته دارد (طباطبایی، ۱۳۷۴). در این بند فاعل، همان فاعل بند قبل یعنی خود گوینده و محمول «جَعَلَ»، عنصر وجهی است. دو آیه ابتدایی سوره فیل، وجه استفهامی تقریری دارند. خداوند با استفاده از همزه استفهام در ابتدای این آیه‌ها، قصد تنبیه و آگاه ساختن مخاطب از این واقعه بزرگ را دارد، از آنجا که خداوند در صدد تلنگر زدن به مخاطب است و به منظور بیان و تشریح عظمت واقعه فیل، از قطبیت منفی با وجه استفهام انکاری استفاده کرده است. استفاده از وجه استفهام تقریری در دو آیه اول، نوعی رابطه تعاملی از سوی گوینده پیام و مخاطب به وجود می‌آورد، به طوری که مخاطب خود را به طور مستقیم با پیام درگیر و در ارتباط می‌بیند. بندهای آغازین این سوره با کاربرد لفظ‌های وجهی (أ، لَمْ) بر سر محمول‌های (رَأَى، جَعَلَ) به عنوان پایه وجهی در ساختار بندی پرسشی با قطبیت منفی به یادآوری واقعیتی تاریخی که مطمئناً در گذشته اتفاق افتاده و مشارکین بند (گوینده و مخاطب) بر آن اذعان دارند، می‌پردازند.

«أَرْسَلَ» فعل ماضی / معلوم / مذکر سالم / غائب / مفرد و فاعل آن، ضمیر مستتر «هُوَ» است. خداوند متعال به عنوان فاعل فعل «أَرْسَلَ»، به صورت ضمیر مستتر مفرد مذکر حضور دارد. ضمیر موجود در مفعول این بند، یعنی «عَلَيْهِمْ» به سپاه ابرهه اشاره دارد و «طَيْراً أَبَائِلٌ» به معنای «پرندگان دسته‌دسته» است. «عَلَيْهِمْ» افزوده حاشیه‌ای است که جهت را نمایش می‌دهد. به عبارت دیگر، پرندگان به سمت ابرهه فرستاده شدند. «طَيْراً» مفعول / مذکر / جمع مکسر / نکره و «أَبَائِلٌ» اسم جمع / مؤنث / نکره است. «الطَّيْرُ» جمع «طائر» است که به معنی «پرنده» است. به اعتقاد طبرسی این واژه، اسم جمع است (قرشی، جلد ۴: ۲۶۲). منظور از «الْأَبَائِلُ»، پرندگان متفرق مانند: قطار شتران و مفرد آن «أَبِيلٌ» است که به معنای دسته‌ها و گروه‌هاست. قرآن کریم در سوره فیل، به اجرای حمله فیلسواران به خانه کعبه و فرجام هلاکت‌بار و عبرت‌آموز آن‌ها اشاره می‌کند. «أَبَائِلٌ» سرکوب‌کننده اصحاب فیل که نشانه‌ای از قدرتمندی خداوند متعال و ابزارهای عذاب است. در این بند همانند بندهای قبلی، بار دیگر مسئولیت وجهی متوجه گوینده است و علاوه بر محمول «أَرْسَلَ»، متمم‌های «عَلَيْهِمْ» و «طَيْراً أَبَائِلٌ» نیز در پایه وجهی قرار می‌گیرند. در آیه چهارم فاعل، ضمیر مستتر «هِيَ / مَوْنُثٌ» در محمول «تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ» است که به پرندگان «أَبَائِلٌ» اشاره می‌کند و مسئولیت پیام بند را از طرف گوینده بر عهده دارد. مفعول، ضمیر «هُمْ» در «تَرْمِيهِمْ» به سپاه ابرهه اشاره می‌کند. «بِحِجَارَةٍ» وسیله‌ای است که پرندگان برای نابودی سپاه ابرهه از آن استفاده می‌کنند. «حِجَارَةٍ»، اسم / جمع مکسر / مؤنث / نکره و «بِ» حرف جاره است. «مِنْ سِجِّيلٍ» نوع خاصی از سنگ (سنگ‌های سخت و داغ) را مشخص می‌کند. «سِجِّيلٍ»، اسم / مفرد / مذکر و «مِنْ»، حرف جار است. آمیخته‌ای از سنگ و گل را «سِجِّيلٍ» گویند. «بِحِجَارَةٍ» و «مِنْ سِجِّيلٍ» جار و مجرور هستند. از منظر فرائض بینا فردی، «بِحِجَارَةٍ» و «مِنْ سِجِّيلٍ» به عنوان افزوده در ساختار وجهی این بند نقش دارند. محمول «رَمَى» و سایر عناصر حاضر در این بند به عنوان متمم، در ساختار وجهیت این بند نقش بسزایی ایفا می‌کنند.

در آخرین آیه، «جَعَلَ» به معنای «قرار دادن» به عنوان محمول در این بند نقش‌آفرینی می‌کند. در این بند، گوینده (خداوند متعال) در جایگاه فاعل بند واقع شده است و مسئولیت پیام بند را نیز بر عهده دارد. «هُمْ»، ضمیر متصل / جمع / مذکر / معرفه در جایگاه متمم واقع شده است. «كَ»، حرف جار است. «عَصْفٌ» به عنوان اسم / مفرد / مذکر / نکره سالم و «مَأْكُولٌ» به عنوان اسم مفعول / مفرد / مذکر / نکره در این آیه نقش ایفا می‌کنند. «كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ» و ضمیر متصل «هُمْ» به مثابه متمم‌های این بند، همراه با محمول «فَجَعَلَ» پایه وجهی این بند را شکل می‌دهند.

در آیه‌های سوم و پنجم به ترتیب، حضور عنصر پیرامونی «عَلَى» بیانگر مکان فعل «أَرْسَلَ» و عنصر پیرامونی «كَ» بیانگر حالت سبب می‌شود تا جزئیات به طور مفصل بیان شوند و در بسط و گسترش موضوع گفتمان سوره، نقش بسزایی داشته باشند.

«العَصْف» به معنای «ته‌کاه» است. همچنین به شاخه‌های شکسته‌شده و خشک‌شده گیاهان هم «عَصْف» می‌گویند. چیزی که از راه زراعت بعد از درو کردن و برداشت باقی می‌ماند (راغب اصفهانی، جلد ۲: ۶۰۷). «عَصْف» به معنای «برگزراعت» است و «كَعَصْفٍ مَّاكُول» به معنی «برگ زراعتی (گندم) است که دانه‌هایش را خورده باشند» (طباطبایی، ۱۳۷۴). «كَعَصْفٍ مَّاكُول» شدت متلاشی‌شدن کافران و ناتوانی جمعیت طغیانگر را به تصویر می‌کشد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۶، جلد ۲۷: ۳۳۷). این سنگ «سَجِيل»، چنان خاصیتی دارد که باعث متلاشی‌شدن بدن آن‌ها می‌شود. در این بند که قطبیت مثبت و زمان دستوری گذشته دارد، نحوه مجازات کافران با کمترین ابزار عذاب نمایش داده شده و ضعف بشر در مقابل قدرت خداوند متعال به‌صورت بسیار زیبایی به تصویر کشیده است. در آخرین آیه، خداوند متعال سعی دارد تا خواننده را به عبرت از گذشتگان آگاهی دهد. نوع نقش القایی از سوی گوینده برای مشارکین (طغیانگران) می‌تواند در تبیین دیدگاهی که خداوند متعال بر ناتوانی بشر در مقابل قدرت نامتناهی او دارد، کمک‌کننده باشد. این نوع نگاه گوینده به مشارکین در بیشتر بندهای این سوره که نشان از غضب خداوند از نیت پلید سپاه ابرهه و بی‌حرمتی خانه کعبه دارد، نیز بارز است.

ساختار مرسوم ترتیب سازه‌ها در جملات زبان عربی به‌صورت «فعل + فاعل + مفعول» را در آیات سوم، چهارم و پنجم این سوره شاهد هستیم. در این سه آیه، آغازگر در جایگاه بی‌نشان قرار دارد و بندها دارای وجه خبری هستند زیرا خداوند یک واقعیت مسلم تاریخی را با اطمینان کامل و بدون هیچ ابهامی بیان می‌کند و این امر بیانگر قاطعیت و اقتدار خداوند متعال در مجازات دشمنان است. از ویژگی‌های زبان عربی که می‌توان به آن اشاره کرد، حضور فاعل به‌صورت ضمیر مستتر و بدون نمود آوایی در فعل است. این موضوع را در سوره فیل در پنج مورد شاهد هستیم و فقط در یک مورد و در آیه اول حضور فاعل به‌صورت اسم ظاهر و با نمود آوایی «رَب» مشاهده می‌شود. مشارکین اصلی این سوره گوینده (خداوند متعال) و مخاطب (حضرت محمد (ص)) همه انسان‌ها بوده و علاوه بر آن‌ها، مشارکین دیگری همچون «أَبَابِيل» نیز در تعاملات بینافردی ذکر می‌شوند. در این سوره، در مجموع شش فعل وجود دارد که به لحاظ کاربرد زمان، زمان گذشته در مقایسه با زمان حال از بسامد بیشتری برخوردار است. زمان دستوری تمام بندها (به استثنای بند اول از نخستین آیه) گذشته است ولی به لحاظ معنایی می‌توان آن‌ها را به همه زمان‌ها ارجاع داد. به عبارت دیگر، علی‌رغم به‌کارگیری محمول‌هایی در زمان دستوری گذشته، این بندها می‌توانند ارجاع زمانی نامحدود داشته باشند.

در ساختار وجهی برای انتقال مفاهیم سوره از روش‌های مختلفی استفاده شده است. به لحاظ وجه، وجه خبری و پرسشی کاربرد یکسانی داشته‌اند. وجه خبری برای «بیان خبر» یا «دادن اطلاعی» کاربرد دارد. هرچند در ساختار بندهای این سوره بسامد وقوع وجه پرسشی با وجه خبری مشابه است اما نمی‌توان به سهولت آن را رویه عرضه اطلاعات از منبعی آگاه به مخاطبی ناآگاه تلقی کرد، بلکه هدف عمده گوینده یادآوری و گوشزد واقعیاتی به مخاطب است. کاربرد وجه خبری به دلیل گزارشی بودن سوره و سخن پیرامون مسائل گذشته بوده است. در این سوره منشأ پیام و وجهیت آن، خود گوینده است که با اطمینان به انتقال اطلاعات یا پرسش برای تأیید صحت این اطلاعات از مخاطب خود اقدام می‌کند.

به لحاظ قطبیت، غالب بندهای این سوره، دارای قطبیت مثبت هستند (به استثنای دو بند، یعنی آیه دوم و بند نخست در آیه اول قطبیت منفی دارند). خداوند متعال در این سوره، یک رویداد تاریخی را بازگو می‌کند. با وجود اینکه پیامبر (ص) و بسیاری از انسان‌ها در آن زمان نبوده‌اند اما احدی این واقعه را انکار نمی‌کند و عظمت کعبه با این معجزه تاریخی اثبات می‌شود. استفاده از زمان گذشته، وجه خبری و قطبیت مثبت به‌صورت حداکثری به این مهم کمک شایانی می‌کند.

## ۶. نتیجه‌گیری

این سوره به‌طور خاص، به بیان جزئیات واقعه تاریخی حمله سپاه ابرهه و معصومیت خانه خدا می‌پردازد. کاربرد فراگیر فرایندهای مادی، به خلق تصاویری زنده و ملموس از موقعیت‌های مختلف این رخداد تاریخی کمک شایانی می‌کند. در فرانش اندیشگانی غالب بودن فرایند مادی بر دیگر فرایندها، بیانگر آن است که متن سوره بر پیامدها و نتایج حاصل از اقدامات و کنش‌ها به‌جای

افکار و احساسات درونی تمرکز دارد، همچنین بر قدرت نامتناهی خداوند متعال نیز تأکید می‌شود. از منظر فرانقش بینافردی وجه پرسشی تقریری در آیات آغازین این سوره، برای ایجاد جلب‌توجه مخاطب و تمرکز بر یک موضوع خاص طراحی شده است. این روش می‌تواند به‌طور مؤثری توجه خواننده یا شنونده را به پیام اصلی و ایدئولوژی پنهان متن سوره جلب نماید و زمینه را برای بحث‌های بعدی فراهم کند. وجه خبری موجود در دیگر بندهای این سوره، با ارائه پیام‌های قاطع پیرامون قدرت خداوند متعال در حمایت از خانه کعبه به تقویت باورهای مذهبی و ایمان به خدای یکتا نقش بسزایی ایفا می‌کند. تأکید بر نابودی دشمنان کعبه سبب تقویت ایمان و اطمینان به حمایت الهی می‌شود. از منظر فرانقش متنی، این سوره با ساختار منسجم آیه‌هایش به‌طور سازمان‌یافته به بیان روایت می‌پردازد. ساختار نظام آغازگری سوره فیل، به گونه‌ای است که رویدادها به‌صورت منطقی و پیوسته روایت شده و پیام اصلی آن منتقل می‌شود. ساختار کلی سوره «فیل» شامل معرفی واقعه تاریخی، توصیف جزئیات واقعه و بیان نتیجه نهایی آن می‌شود. آیه «فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ» با استفاده از فعل «جَعَلَ» و توصیف وضعیت نهایی دشمنان به مثابه «کاه خورده‌شده»، پایان‌بندی قوی‌ای از این داستان قرآنی ارائه می‌دهد. ساختار متنی، سوره را به شکلی سازمان‌دهی می‌کند که پیام نهایی خداوند متعال برای بشریت به وضوح منتقل می‌گردد و به‌صورت ضمنی هشدار می‌دهد که هیچ نیرویی قادر نیست با قدرت الهی مقابله کند. این سوره از ترکیب هنرمندانه این سه فرانقش، برای انتقال پیام خود استفاده می‌کند. از طریق بازنمایی واقعه تاریخی، تأکید بر قدرت خداوند و ایجاد حس امنیت، مخاطب را متأثر کرده و پیام معنوی خود را به شکلی مؤثر منتقل می‌کند.

## منابع فارسی

- قرآن کریم.  
 بازبینی، حسین، صحرایی، رضا مراد (۱۳۹۴). «تحلیل فرانقش بینافردی در نص و نقش آن در ترجمه قرآن». *مطالعات ترجمه قرآن و حدیث*، ۲ (۳)، ۲۵-۱.
- بهرامی رهنما، خدیجه (۱۳۹۹). «بررسی فرانقش‌های اندیشگانی و متنی ترجمه سوره ملک». *مطالعات قرآنی*، ۱۱ (۴۴)، ۳۴-۹.
- دبیرمقدم، محمد (۱۳۸۳). زبان‌شناسی نظری، پیدایش و تکوین دستور زایشی. ویراست دوم: سمت.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۴). ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، تفسیر لغوی و ادبی قرآن. ترجمه غلامرضا خسروی حسینی. ۳ج، تهران: مرتضوی.
- صیادی‌نژاد، روح‌الله، حسن‌خانی، فاطمه، عباسی، محمود (۱۴۰۱). «تحلیل سوره فیل بر اساس اندیشه ساختارگرایان». *مطالعات قرآنی و فرهنگ اسلامی*، ۶ (۱)، ۴۷-۲۹.
- <https://doi.org/10.22034/isqs.2022.39292.1881>
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). *المیزان فی تفسیر القرآن*، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی. جلد نوزدهم، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طیب، سید محمدتقی، مصفا جهرمی، ابوالفضل (۱۳۸۱). «سازمان‌دهی آغازگر در متون داستانی و غیرداستانی قرآن کریم». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- غلابینی، مصطفی (۲۰۰۴). جامع الدروس العربیه. انتشارات: دارالکوخ بیروت.
- فلاح، ابراهیم (۱۳۹۷). «کارکرد فرانقش متنی در سوره همزه با رویکرد زبان‌شناسی نقش‌گرای هلیدی». *پژوهش‌های ادبی قرآنی*، ۶ (۴)، ۷۵-۹۴.
- فلاح، ابراهیم، شفیع پور، سجاد (۱۳۹۸). «سبک‌شناسی گفتمانی خطبه ۲۸ نهج‌البلاغه از منظر فرانقش اندیشگانی و بینافردی بر اساس رویکرد نظریه نقش‌گرای هلیدی». *جستارهای زبانی*، ۱۰ (۶)، ۲۳۲-۲۰۵.
- قرشی، علی اکبر (۱۳۶۷). *قاموس قرآن*. تهران: اسلامیه.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۹۶). *تفسیر نمونه دوره ۲۸ جلدی*. انتشارات: دارالکتب الاسلامیه.

نبی‌فر، نسا (۱۳۹۲). «مطالعه هفت سوره از جزء سیام قرآن کریم بر پایه دستور نقش‌گرایی نظام‌مند هلییدی». پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم، ۴ (۹)، ۱-۱۰. <http://۳۶۹۵۴/www.jiqs.ir/fa/Article/.۱۰-۱>

## References

- The Holy Quran.
- Bahrami Rahnama, Kh. (2020). "An Analysis of Ideational and Textual Metafunctions in the Translation of Surah Al-Mulk". *Quranic Studies*, 11(44), 3-9. [In Persian].
- Bazoubandi, H., & Sahrayee, R. M. (2015). "The Interpersonal Meta-functional Analysis of Holy Quran and its role in Quran's Translation". *Quran and Hadith Translation Studies*, 2(3), 1-25. [In Persian].
- Dabir-Moghaddam, M. (2004). *Theoretical linguistics: The Emergence and Development of Generative Grammar*. Second edition: Samt. [In Persian].
- Fallah, E. (2018). "The Textual Metafunction in Surah Al-Humazah: A Hallidayan Functional Linguistic Approach". *Journal of Literary Quranic Researches*, 6(4), 75-94. [In Persian].
- Fallah, E., & Shafipor, S. (2019). "Discursive Stylistics of the 28th Sermon of Nahjulbalagheh from the Perspective of Ideational and Interpersonal Metafunctions: A Study in Halliday Systematic Functional Grammar". *Linguistic Essays*, 10(6), 205-232. [In Persian].
- Ghalayini, M. (2004). *The Comprehensive Arabic Lessons*. Dar Al-Koukh Publications, Beirut. [In Arabic].
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, Ch. (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. New York: Oxford University Press Inc.
- Makarem Shirazi, N. (2017). *The "Tafsir-e-Nemooneh": a 28-volume Quranic exegesis*. Publications: Dar Al Ketab Eslamiyeh. [In Persian].
- Nabifar, N. (2013). "A Study of Seven Surahs from the 30th Juz of Quran Based on Halliday's Systematic Functional Grammar". *Two Quarterly Journal of Interdisciplinary Quranic Studies*, 4 (2), 117-145. [In Persian].
- Qoreshi, A. A. (1988). *The Dictionary of Quran*. Tehran: Islamieh. [In Arabic].
- Ragheb Esfahani, H. B. M. (1995). *Translation and Research of the Vocabulary of the Quran: A Lexical and Literary Interpretation of the Quran*, translation by Gholam-Reza Khosravi Hosseini. 3v, Tehran: Mortazavi. [In Persian].
- Saijadi-Nezhad, R., Hasankhani, F., & Abbasi, M. (2022). "Analysis of Fil Surah Based on Structuralist Thought". *Quranic Studies and Islamic Culture*, 6(1), 29-47. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/isqs.2022.39292.1881>
- Tabatabai, M. H. (1995). *Al-Mizan in the Interpretation of the Quran*, translated by Seyyed Mohammad Baqer Mousavi Hamedani. 19th volume, 5th edition, Qom: Islamic Publications Office. [In Persian].
- Tayyeb, M. T., & Mosaffa-Jahromi, A. (2002). *Thematic Organization in Narrative and Non-Narrative Texts of the Holy Quran*. M.A. Thesis, Isfahan University. [In Persian].